

УДК: 159.922.1-055.25

Н. О. Смахтіна — аспірантка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

кафедра психологічного консультування та психотерапії

e-mail: smakhti@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена підлітковій сексуальності та особливостям психосексуального розвитку. Робота вивчає особливості емоційної сфери та структурної організації психосексуального простору особистості підлітків. Було визначено, що інфантильна сексуальність регулюється статево-рольовою ідентичністю на різних рівнях функціонування особистості.

Ключові слова: інфантильна сексуальність, зріла сексуальність, психосексуальний розвиток, статево-рольова ідентичність.

Актуальність. Вивчення сексуальної поведінки і настанов підлітків залишається під пильною увагою різних сексологічних інститутів та психологічних шкіл [1, 2, 3]. Сьогодні суспільство переживає глобальні зміни і ломки традиційної системи міжстатевих взаємин та реалізації гендерної ідентичності. Такі трансформації призводять до зміни ролевої структури, соціальних функцій сім'ї та також зачіпають сферу сексуально-еротичних цінностей. У межах сучасного суспільства підліткова сексуальність також зазнає змін, які характеризуються ранішим сексуальним дозріванням і пробудженням еротичних відчуттів, зниженням вікового порогу початку статевого життя, збільшенням випадків підліткової вагітності, зростанням толерантності до девіантних та аддиктивних форм сексуальності та також розривом між поколіннями в сексуальних настановах, цінностях і поведінці [1]. У такому контексті феномен підліткової сексуальності актуалізує питання про особливості та механізми формування психосексуального розвитку.

Аналіз проблеми. Пубертатний період характеризується не просто змінами біологічного, психологічного та соціального розвитку. Зарубіжні та вітчизняні дослідники відзначають, що в підлітковому віці починається стадія сексуальної зрілості, коли лібідо зосереджується на статевих органах і встановленні гетеросексуальних інтимних стосунків [2, 4]. Розділення психосексуального розвитку на етапи умовно, оскільки всіма компонентами сексуальності є динамічні структури, змінні не тільки на етапах розвитку, але і в подальшому житті, проте закладаються при їх становленні [2]. З іншого боку, з початком пубертата запускаються зміни, що надають остаточну форму інфантильному сексуальному життю [4]. Так само вивчення сексуальності тісно пов'язане з проблемами статево-рольової ідентичності. Загострення статево-рольових суперечностей, сформованих у ранньому віці, можливі як в період пубертата, так і на пізніших етапах життя [5, 6]. Зріла сексуальність вимагає пошуку нових способів взаємодії з протилежною статтю, формуючи остаточну роль, яку надалі жінка приймає у взаємодії з об'єктами любові [3].

Таким чином, **об'єктом дослідження** є психосексуальна сфера особистості підлітків.

Предмет дослідження: взаємозв'язок статево-рольових особливостей та інфантильних травм психосексуального розвитку дівчат-підлітків.

Мета роботи — визначення структурної організації психосексуального простору особистості дівчат-підлітків.

Для досягнення зазначеної мети в роботі були поставлені наступні **задачі**:

- 1) виявити особливості статевої ідентичності на різних рівнях функціонування особистості підлітків;
- 2) виявити особливості емоційної сфери досліджуваних;
- 3) проаналізувати особливості психосексуального розвитку дівчат;
- 4) визначити структурну організацію психосексуального простору особистості підлітків.

Для вирішення дослідницьких задач були використані наступні **методи**: для дослідження особливостей статевої ідентичності на різних рівнях функціонування особистості були використані статевої шкали, чуттєві до різних рівнів симптомокомплексу маскулітності/фемінітності: ACL-шкала А. В. Heilbrun — до рівня статевої ідентичності Я-концепції, психосексуальна пропорція Dur-Moll тесту L. Szondi — до біогенного рівня, шкала виразності чоловічих і жіночих рис ПДО Лічко — до поведінкового рівня; проективна методика «Blacky Pictures» G. S. Blum для дослідження особливостей психосексуального розвитку особистості; методи діагностики особливостей емоційної сфери (шкала диференціальних емоцій К. Ізарда).

Методи статистичної обробки матеріалу: факторний аналіз. При проведенні факторного аналізу використовувався комп'ютеризований пакет програм SPSS 13.0.

У данному дослідженні взяли участь 60 дівчат-підлітків у віці 13–16 років.

Результати дослідження та їх обговорення.

Різні автори визначають роль емоцій як важливий чинник розвитку підлітка [1, 4, 7]. Усвідомлення та відчуття своєї особистості, емоційні переживання сприяють подальшому розвитку інтимних стосунків та униканню ізоляції та самотності. У ході дослідження було розглянуто роль емоційної сфери особистості у формуванні психосексуального простору у дівчат-підлітків. Для виявлення профілю емоційної сфери підлітків використовувалася шкала диференціальних емоцій К. Ізарда. Досліджуваним необхідно було оцінити ступінь вираженості у себе кожної емоції за останні 2–3 роки, тобто діагностувалися емоційні риси особистості досліджуваних — стійкі особистісні риси індивіда. Виявлені особливості представлено в вигляді профілю емоційної сфери на рисунку 1.

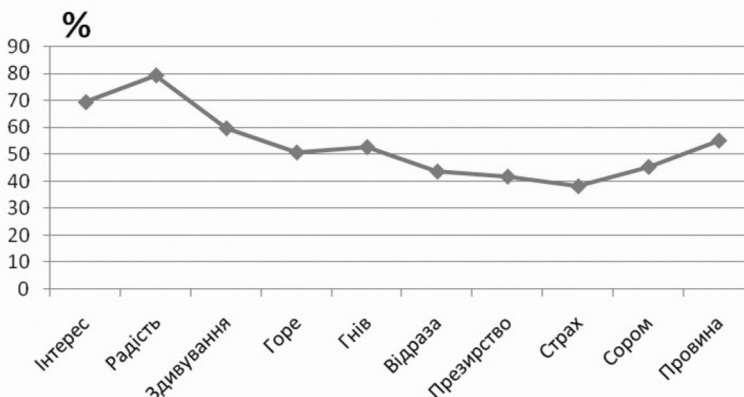


Рис. 1. Емоційний профіль дівчат-підлітків

Аналіз емоційної сфери показав, що дівчата-підлітки мають тенденцію до заперечення або неприйняття у собі негативних емоцій. Це може свідчити про те, що ці дівчата ігнорують соціально несприятливі емоції, створюючи, таким чином, «позитивне» відображення себе. З іншого боку, показники провини підвищуються. Відчуття провини може бути деструктивною емоцією, яка слідує за порушенням морального приписання. Згідно з психоаналізом, відчуття провини виникає в результаті конфлікту між Супер-его і інфантильними, сексуальними і агресивними бажаннями. Провина формується в процесі засвоєння жіночої ролі як результат об'єктних відносин (провина за інцестуозні бажання) або як результат ревнощів сиблінгів до батьків. У деяких концепціях провина є позитивним досвідом в процесі розвитку структур особистості [4].

До народження статевий розвиток людини обумовлений біологічними механізмами. З формуванням статевих ознак на нього починають впливати психосоціальні чинники. Кожному з вікових періодів властива специфічна динаміка розвитку, яка може супроводжуватися як нормами, так і затримками або патологіями. Таким чином, одним із завдань дослідження було з'ясувати особливості психосексуального розвитку у підлітків. Дані, отримані за методикою «Blacky Pictures», дозволили судити про деякі особливості, що властиві дослідженим. На рисунку 2 відображені основні шкали і вираженість у відсотковому співвідношенні.

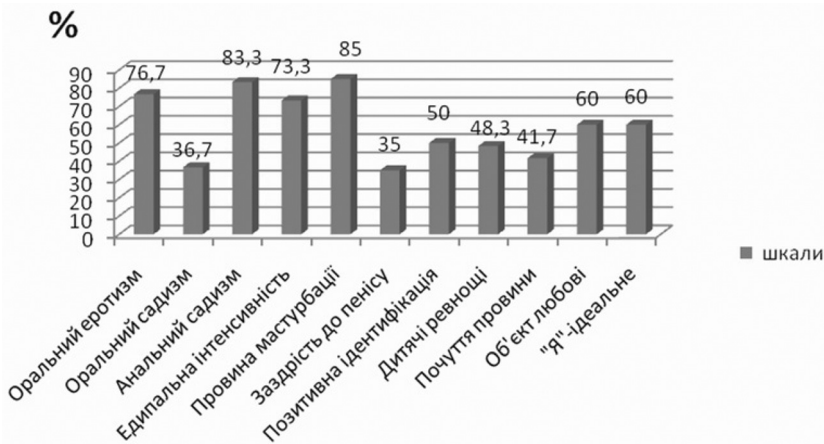


Рис. 2. Особливості психосексуального розвитку досліджених

Отримані дані вказують на перевагу таких шкал, як провина мастурбації (85%), анальний садизм (83,3%), оральный еротизм (76,7%) та едипальна інтенсивність (73,3%).

Мастурбація важлива для статевого відчуття та приводить дівчину до бажання вагінального проникнення, змішаного зі страхом. У той же час повторювання тісного задоволення надає їй автономію та зумовлює закінчення симбіотичних догенітальних зв'язків, що призводить до більш зрілого вибору об'єктів [8]. Але провина мастурбації перекриває цей шлях до об'єкта, так як ще є міцними догенітальні зв'язки, які виключають сексуальне задоволення.

Анальний садизм — це догенітальне утворення, яке характеризується стриманістю сексуальної енергії. Сексуальні бажання, які виникають і не задовольняються, або задовольняються не в повній мірі. Присутнє несвідоме бажання знищити об'єкт.

Едипальна інтенсивність зумовлює дедалі більше сприйняття дівчиною батька як об'єкта любові. Це перший крок до гетеросексуальної орієнтації. Також через доєдпову прив'язаність дівчини до матері, незважаючи на суперництво, вона повертається до неї, тим самим відкриваючи шлях до жіночності. У пубертаті актуалізуються едипальні травми через пошук шляхів реалізації своєї сексуальності [3].

Фіксації на оральному рівні схильні не лише тільки зберігати рот як головну ерогенну зону і бути прив'язаним до матери (до грудей), але так само до маніакально-депресивних коливань настроїв. Несвідома залежність від грудей асоціюється із збереженням первинної ідентифікації з нею, внаслідок чого розчарування і негативні переживання жінки неначе підтверджують фантазію про втрату матері з подальшою агресією до неї через відкидання або неприйняття.

Найнижчими показниками шкал є оральний садизм (36,7%) та заздрість до пенісу (35%). Однак слід зазначити, що ці показники відображають догенітальний та геніальний рівень психосексуального розвитку. Поки дівчина не увійшла до соціального простору самореалізації та інтимних відносин, ці інфантильні травми відіграють не таку велику роль.

У ході дослідження була визначена структурна організація психосексуального простору особистості підлітків, до якої увійшли особливості статеворольової ідентичності на різних рівнях функціонування особистості, шкали психосексуального розвитку та особливості емоційної сфери. За допомогою багатомірного дослідницького методу аналізу фактора були виділені три групи факторів, до яких увійшли наступні показники (таблиця 1).

1. Фактор *«відкидання маскуліності»* свідчить про наявність негативних емоцій: горе, гнів, відраз, презирство, сором, які об'єднуються у єдине емоційне утворення на поведінковому рівні маскуліної ідентичності. Таким чином, дівчата не приймають маскулініс у собі, що відповідно виключає радість цього шляху статеворольової ідентичності. Можна стверджувати, що це зрілі тенденції психосексуального розвитку, зумовлені відривом від батька та визволенням від едипальних конфліктів, що призводить до безсуперечної жіночої реалізації, але можливо, це не виключає фіксації на іншому рівні.
2. Фактор *«інфантильної сексуальності»* зумовлений наявністю незрілих утворень, що заважає підлітку вирватися з триангулярних відносин, де вона не просто ідентифікує себе з матір'ю, але й має залежність та відчуває постійну потребу у любові обох батьків. Важливо відмітити, що цей фактор не має статеворольових чинників взагалі. Дівчина спостерігає любов між батьками та повну ідилію у родині, де платонічний контекст кохання виключає сексуальність. Тому провина за мастурбацію також перекриває шлях до відкриття та подальшої сексуальності.
3. Фактор *«фемінінної ретардації»* характеризується наявністю фемінінної статеворольової ідентичності на рівні Я-концепції та відчуття страху та сорому. З одного боку, така структурна організація відповідає тим змінам та процесам, які характерні для дівчат цього віку. З іншого боку, виключення орального еротизму свідчить про те, що рестриктивні нащадки інфантильної сексуальності вже не зумовлюють психосексуальний простір підлітка. На рівні Я-концепції фемінінні дівчата реалізують свою жіночність в соціальному просторі, програваючи певні ролі, що є характерними для жінок [5]. Тому в даному випадку виникає конфлікт між латентними процесами сексуальності та прийняттям своєї жіночності, нових тілесних змін та сексуальності.

Факторна структура психосексуального простору особистості дівчат-підлітків

1. Фактор Відкидання маскулінності	2. Фактор Інфантильна сексуальність
Маскулінність (ПДО) (0,305)* Радість (-0,496)*** Горе (0,709)*** Гнів (0,657)*** Відраза (0,711)*** Презирство (0,824)*** Страх (0,495)*** Сором (0,396)**	Оральний еротизм (0,523)*** Провина мастурбації (0,546)*** Позитивна ідентифікація (0,412)** Об'єкт любові (0,790)*** «Я»-ідеальне (0,803)***
Вага фактора: 12,3%	Вага фактора: 9,1%
3. Фактор Фемінінна ретардація	4. Фактор Маскулінна ретардація
ACL F (0,675)*** Оральний еротизм (-0,309)* Страх (0,339)** Сором (0,728)*** Провина (0,817)***	ACL M (0,804)*** Оральний еротизм (-0,318)* Едіпальна інтенсивність (-0,296)* Позитивна ідентифікація (-0,471)** Відчуття провини (-0,356)** Інтерес (0,767)***
Вага фактора: 8,8%	Вага фактора: 7,6%
5. Фактор Статоворольова регуляція (поведінкова) інфантильної сексуальності	6. Фактор Табу на сексуальність
Фемінінність (ПДО) (-0,823)*** Маскулінність (ПДО) (0,694)*** Едіпальна інтенсивність (0,537)*** Мастурбаторна провина (-0,258)*	Szondi F (0,741)*** Оральний садизм (0,321)* Анальний садизм (0,339)** Мастурбаторна провина (0,330)** Радість (0,452)***
Вага фактора: 7,0%	Вага фактора: 5,3%

Примітка: у таблицю внесені тільки значущі значення:

*- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$; ***- $p < 0,001$

4. Фактор «маскуліної ретардації» виключає усі елементи інфантильної сексуальності, відкриваючи таким чином собі шлях до мужності. Догенітальні та генітальні елементи сексуальності не трансформуються чи витісняються в момент відриву від батьків (матері, потім батька), щоб відкинути значну частину чоловічої сексуальності і цим створити простір для розвитку жіночих якостей [4], а навпроти, регулюються маскуліною ідентичністю на соціогенному рівні, до якої у підлітка зростає інтерес.

5. Фактор «*статоворольової (поведінкової) регуляції інфантильної сексуальності*», з одного боку, містить фемінінну ідентичність на поведінковому рівні функціонування особистості, що супроводжується мастурбаторною провиною, а з іншого — маскуліну ідентичність на поведінковому рівні, що супроводжується едипальною інтенсивністю. Треба зазначити, що мастурбація є важливим етапом становлення сексуальності, за яким слідує етап вибору партнера і реалізації з ним своєї сексуальності. Провина мастурбації також, як і затяжна мастурбація, не дає відмовитися від інцестуозних об'єктів любові. Таким чином, фемінінність не наповнюється зрілими конструктами, а тільки регулює її на цьому рівні. В той час, як едипальні конфлікти приводять дівчину до батька тепер не як до об'єкта любові, а як до фігури, з якою вона себе ідентифікує, тим самим відмовляючись від жіночності.
6. Фактор «*табу на сексуальність*». У психоаналітичній літературі присутні не позитивні та експансивні установи, а пасивність чи садизм, психічні стани, що відображають біологію жінки та її розвиток [4]. В цьому розумінні оральні та анально-садистичні тенденції обирають шлях пасивності-активності, які потім чітко відокремлюють жіноче та чоловіче. Таким чином, даний фактор відображає біогенну фемінінність, що знайшла свою вираженість у пасивності, але провина мастурбації свідчить про перекритий шлях до сексуальності, так як зона самозадоволення табуйована, але при цьому дівчина відчуває радість.

Висновки

1. В ході дослідження були виділені структури психосексуального простору, які характеризуються наступними факторами: «відкидання маскуліності» характеризується тим, що дівчина не приймає мужність, яка супроводжується негативними емоціями; «інфантильна сексуальність» зумовлена наявністю утворювань інфантильної сексуальності, що заважає підлітку вирватися з триангулярних відносин з батьками; «фемінінна ретардація» характеризується конфліктом між латентною сексуальністю та психофізіологічним розквітом жіночності; «маскулінна ретардація» містить інтерес до маскуліності на соціоґенному рівні, виключаючи усі прояви інфантильної сексуальності; «статоворольова (поведінкова) регуляції інфантильної сексуальності» фемінінність, як і маскуліність пов'язана із нездатністю дівчини відірватися від батька і обирати об'єкт любові; «табу на сексуальність» свідчить про перекриття шляху до сексуальної зрілості та емоційне прийняття своєї неспроможності реалізації жіночності та сексуальності.
2. Період пубертату дозволяє оцінити механізми інфантильної сексуальності і шляхи її трансформації чи формування інших утворювань, які впливають на становлення зрілої сексуальності. Аналіз емоційної сфери дозволив врахувати також і суб'єктивне тлумачення тих чи інших психосексуальних процесів підлітка. Розвиток сексуальності залежить від статоворольової ідентичності, що регулює особистісне функціонування в психосексуальному просторі.

Література:

1. Кон И. С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века. Социально-педагогический анализ. — «Феникс+», Дубна, 2001. — С. 207.
2. Сексопатология: Справочник / Под ред. Г. С. Васильченко. — М., 1990. — С. 405–432.
3. Тайсон Р., Тайсон Ф. Психоаналитические теории развития. — Екатеринбург: Деловая книга, 1998. — 220 с.
4. Энциклопедия глубинной психологии. Том 1.: Зигмунд Фрейд / пер. с англ. — М.: Когито-центр, 1998. — С. 800.
5. Кочарян А. С. Личность и половая роль (симптомокомплекс маскулинности/феминности в норме и патологии). — Харьков: Основа, 1996. — С. 127.
6. Кочарян А. С., Терещенко Н. Н. Полоролевая идентичность у женщин: генезис и структура / Вестник Харьковского университета, ХНУ. — 2000 — № 498.
7. Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков: Учебное пособие для вузов (Проект «Психологическая энциклопедия»). — М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2004. — 256 с.
8. Шарфф Давид Э. Сексуальные отношения: секс и семья с точки зрения теории объектных отношений / Пер. с англ. — М.: Когито-Центр, 2008. — 304 с.

Н. А. Смахтина — аспирантка

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
кафедра психологического консультирования и психотерапии

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ ДЕВОЧЕК-ПОДРОСТКОВ

Резюме

Статья посвящена подростковой сексуальности и особенностям психосексуального развития. Работа изучает особенности эмоциональной сферы и структурной организации психосексуального пространства личности подростков. Было определено, что инфантильная сексуальность регулируется полоролевой идентичностью на разных уровнях функционирования личности.

Ключевые слова: инфантильная сексуальность, зрелая сексуальность, психосексуальное развитие, полоролевая идентичность.

N. A. Smakhtina — postgraduate

Kharkiv national university by named of V. N. Karazin

THE FEATURES OF ORGANIZATION OF PSYCHOSEXUAL SPHERE OF ADOLESCENT'S PERSONALITY.

Summary

The article is devoted to an adolescent's sexuality and the features of psychosexual development. Work studies the features of emotional sphere and structural organization of psychosexual space of adolescent's personality. It was certain that an infantile sexuality is regulated by sexrole identity on the different levels of the personality functioning.

Key words: infantile sexuality, mature sexuality, psychosexual development, sexrole identity.